

TÓZSÉR ÁRPÁD

Ronsard Péter, Vlagyimír Dada, Monsieur Venus és mások

(NAPLÓJEGYZETEK 2018-BÓL)

Pozsony, 2018. február 18. Az Új Symposionnal van tele a Litera. (És Szentendre, ahol kiállítás nyílt a folyóiratról, történetéről.) S ezt nem azért teszem szóvá, hogy bírálni akarom a portált (vagy a szentendreieket), éppen fordítva: ilyenkor látni, mennyire nincs helyén az irodalomtörténetünkben, s egyáltalán az irodalomról való gondolkodásunkban ez az egykor oly jelentős lap, hogy mennyire nem együttalakitója a mai irodalmi emlékezetünknek és gyakorlatunknak a nem is olyan régen szinte az irodalmunk „kihelyezett centrumaként” működő orgánus. Nyugodtan kijelenthetjük: a múlt század hatvanas/hetvenes/nyolcvanas éveiben az újvidéki Új Symposion irodalmi forradalom volt. Avantgárdja nyilvánvalóan különbözött a párizsi Magyar Műhely klasszikus avantgárdjától, de azt még senki nem fogalmazta meg, hogy miben. S ami még különösebb: ez senkinek nem hiányzik, senki sem érez készletet egy Új Symposion-monográfia megírására. (Én legalábbis nem tudok ilyenről.) Azaz az egykori „Szimpó” mint irodalmi iskola még nincsen megnevezve. (Illetve hát reméljük, Szentendre folytatásaként most majd történnek ilyen irányú lépések.) – Egy-egy új irodalmi stílusirányzat főleg arról ismerszik meg, hogy művelőik kit (kiket) tartanak elődjüknek. A Magyar Műhely Kassák Lajosra építkezett, a szimpósok (elsősorban és főleg persze Tolnai, de tkp. Domonkos István is) talán Joyce-ra: a Tolnai versnyelvet leginkább Molly Ulysses-zárómonológjának ihletésében lehet elképzelni. Szabad asszociáció és tudatfolyam. Azaz az egész Szimpó-iskola inkább preposztmodern, mintsem avantgárd.

Február 21. Márai naplójának (*Napló 1945–1957*, Akadémia–Helikon, 1990) újraolvasásával lényegesen könnyebb a dolgom, mint a *Doktor Faustusszal* volt nemrég: a naplókönyvnek (akár az egyetemes időnek) nincs eleje, közepe, vége, olvasását bárhol, bármikor el lehet kezdeni, bárhol abba lehet hagyni. A 181. oldalon olvasom: „A nők mindig erősek. Nem véletlen, hogy minden nyelvben, amely nemet ad a főnévnek, az erő nőnemű. La force. La forza. Die Kraft. A magyar és az angol diszkrét.” Ami feltűnhet a mondatban: hiányzanak belőle a szláv példák. (A „sila” erő pedig – érdekes módon minden szláv nyelvben változatlan az alakja – szintén nőnemű.) Ez azt jelenti vajon, hogy Márai kassai származása ellenére sem tanult meg legalább szlovákul? – 187. oldal: „Kevés New York-i tudja – francia is alig –, hogy Ronsard ma-

gyar származású volt.” Mikor először olvastam a mondatot, valamikor a kilencvenes évek közepén, csak annyit írtam melléje, a margóra, hogy „Nocsak!” De már akkor gyanús volt a dolog, mert bizony a nagy reneszánsz francia költő magyar származásáról Szerb Antal világirodalomtörténete, a Világirodalom Lexikona s a magyar Ronsard-kötetek sem tudnak, így hát a Balassiról szóló egyetemi előadásaimban s az akkoriban írt Balassi-tanulmányaimban én sem éltem a kínálkozó bon mot-val, pedig milyen jól hangzott volna: Balassi és Ronsard nemcsak kortársak, de honfitársak is voltak! Honnan vehette Márai az értesülését? Feltehetően valamely francia forrásból (azok valóban magyarországi származásúnak tartják a költőt), mert a New York-i French Institute könyvtárban járta után jegyzi le e gondolatát. Inkább magyar forrásokat tanulmányozhatott volna a nagy magyar író! Igaz, én is csak az interneten böngészve és most találok rá Szamota István bő 120 éves tanulmányára (*Oláh, bolgár vagy magyar eredetű volt-e Ronsard Péter?*, Egyetemes Philologiai Közöny, 1891. február), amelyben a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy „Ronsard őse, midőn az aldunai országokból Franciaországba költözött, a «trnovo» (azaz «bolgárországi») nevet egyszerűen francziásította Ronsardra, azaz Tövisire. Ha tehát a költő által említett Ronsard grófság, márkiság vagy bármi néven nevezendő tartomány létezett, az nem lehetett más mint Trnovo környéke... Mindezen érvekből következtetve, Ronsard Péter francia költő őseinek hazáját egyedül Bolgárországba, még pedig Trnovo környékére helyezem.” (Hogy Szamota érvelése mindenki számára érthető legyen: azt, hogy Pierre Ronsard egykori őse az aldunai országokból, tehát nem Magyarországról, költözött Franciaországba, maga a költő írja egyik versében; a bolgár „Trnovo”-t talán „Tövisfalva”-ként fordíthatnánk magyarra; Szamota szerint a „Ronsard” név a francia „ronce” tövis szót rejti magában.)

Március 3. Le rêve est une seconde vie (Az álom egy második élet), mondta Nerval, talán az ismert francia szállóige tagadásaként: *Le sommeil est une petite mort* (Az álom kis halál). Az álom tehát élet is, halál is, pontosabban valami a kettő között, a közlekedőedényeket összekötő cső. Mintha csak azért élnénk, hogy a túlvilágon, a „nagy halálunkban” (örök életünkben?) legyen miről álmodoznunk (vagy rémálmodoznunk?). – A szülőfalum főutcáján fehérköpenyes orvosok vonulnak, de legalább százán. Köpenyük véres. Postás Jancsi bácsi, szájában a derekáig lógó pipájával, plakátokat ragaszt Katu Ignác pacsikkerítésére. Snitt. Az utca közepén üres papírszakokat hömpölyget a szél. A zsák-áradat közepén egy fekete kutya gyerekkocsi elé van fogva, húzná, de a zsákok nem engedik, elborítják őt is, a kocsit is. A kocsiból egy felnőtt meztelen ember csizmás lába lóg ki. – Kész Buñuel-filmet álmodtam az éjszaka. A „fekete kutyához” s a „pacsikkerítéshez” lábjegyzet kívánkozik. – A „pacsik” nálunk, Gömörországban hosszú, hajlékony ágat, botot, esetenként karót jelent. A hajlékony ágakból font kerítés neve „pacsikkerítés”. Aki még ilyet nem látott, annak nem lehet fogalma a mesék „kolbászból font kerítéséről” sem. – Gyerek- és ifjúkoromban volt egy harapós, az idegenekre eszelősen acsarkodó fekete kutyánk.

Paradox módon Bobinak hívtuk, nem tudom miért, mert inkább volt Sátán, mint Bobi. Mikor nagydiákként és egyetemistaként már csak szünetekre jártam haza, én is idegen lettem számára. Ha éjszaka érkeztem, nagyon össze kellett szedni a bátorságomat, hogy be merjek lépni az udvarunkba. Később rájöttem, hogy a hangomat azért még fölismeri. Így aztán érkeztemben már messziről szólíngatni kezdtem: Bobi! Bobi! Hallod? Erre rendszerint elhallgatott az ugatás és morgás, odaoldalgot hozzám a cerberuszunk, de láttam, hogy még mindig bizalmatlan, gyűlölködő, s legszívesebben belekapna a lábamba. – Na, szóval ez az álmombeli „andalúziai” kutya a mi egykori Bobink volt.

Március 28. A magyar rádióadók zenei műsorában egy idő óta mintha főleg transzvesztiták énekelnének. (S ilyen vonatkozásban nem különböznek a világ más adóitól persze.) Egyre ritkább az egyértelmű basszus, bariton, tenor, szoprán vagy alt. Csupa falzett. Kinek tetszik vajon ez a szó szerinti *egyhangúság*?

Április 14. Vissza kell vonni a klasszikus művészetek, a régebbi világirodalom (különösen a világlíra) nőképét, ma már nem érvényes az *Énekek éneke*, a *Mona Lisa*, a mai nők kinevetnék, ha valaki *Háfizzal* vagy *Petrarcával* udvarolna nekik. A mai nő nem finom és nem finomkodik, nincs szeméremérzete, néven nevezi az altest valóját is, s az ordenáréságban lassan túltesz a régi szeneskocsisokon. Szája, amelyet a költők nem is olyan régen még általában nyíló rózsának neveztek, már rég nem illatozik, mert tele van..., lásd alább, hogy mivel. A Literán olvasom: „*Virágzó tulipánfa (áthúзва, javítva: hazugságfa). Veríték, genny, bűz, szar, okádék, vér, sperma, pisa. Meg sőr, sőr, sőr*”. Az írás címe: *Faszikáim*. Szerzője nő. Még hozzá, a közölt fotója tanúsága szerint fiatal, szép lány. De csak addig szép, míg hozzá nem olvassuk az idézett szöveget. (S e tényen nem változtat, hogy az idézet Esterházy Péter *A fogadós naplójából* c. művéből való. A mi naplórónónk tüntetve ragadja ki az E. P.-írásból éppen ezt a mondatot, beépíti a saját mondandójába, más jelentést ad neki, magáévá írja.)

Május 3. Szegény Kulcsár Feri halála volt a konkrét oka, hogy tegnap megjártam Dunaszerdahelyet: Kulcsárra s az életművére emlékeztünk a SzMIT-ben. A kitűnő költő (még március 22-én elhunyt, nem győzöm már feljegyezni sem az eltávoztak nevét) 1949-ben született, tehát még a hetvenedik életévét sem érte meg. Varga Imrével s Tóth Lacival ők hárman voltak az 1969-es forradalmi évben rekrutálódó s 1970-ben megjelenő *Egyszemű éjszaka* c. versantológia nemzedékének legfiatalabb tagjai, s most íme, ez a hármas is megbomlott, Feri is eltávozott az élők sorából. Az egyik legmarkánsabb tagja volt nemzedékének. Már a legkorábbi verseit is áthatotta valami bibliás, zoltáros komolyság, emelkedettség, ami a rendszerváltás után nyílt vallásos áhítatba és meditációba csapott át. Mécs László után az Északi Génisz másik jelentős vallásos költője, csak ő református volt, a reformátusok lényegre

törő dísztelenségével és hajthatatlanságával. Az emlékező beszélgetés, eszmecsere résztvevői a budapesti Vilcsek Béla s a hazaiak közül Varga Imre, Tóth László és jómagam voltunk.

Május 4. Tegnapelőtt egyben a teherbírásomat is kipróbáltam: mi mindenre képes még egy 83 éves szervezet? Bírja-e a kocsivezetést hosszabb úton is, jól szolgál-e közben a szem, a láb, a reflexek? S bírja-e a 83 éves ember szellemmel, energiával a vitát, az azonnali replikázást, a rögtönzést? S jelentem (az utókornak): becsülettel helytálltam, éjfélkor már teljes testi épségben itthon voltam. Az igazi próbatétel nem az út, nem is a szellemi produkció volt számomra, hanem a vacsora. Halat vacsoráztunk, s az enyém tele volt szálkával, csonttal. Küzdöttem a hallal, mint Hemingway Santiagója a nagy marlinnel. Végül már az egész asztal nekem drukkolt. S én, az öreg halász – Santiagóval ellentétben – végül is győztem.

Május 13. Déli 12.00 óra. A Kossuth-adón az ebesi harang szól. A középkorban *peszerek* laktak itt, mondja a bemondó, s nem kommentálja bejelentését, nem magyarázza meg a *peszér* szót: mintha mindenki számára nyilvánvaló volna a jelentése. Én viszont az *ebes* (kutyás) szót nem értem, csak a *peszérrel* összefüggésbe hozva kapcsolok az *eb*-re. A magyar Ebes helynév jelentése tehát ugyanaz, mint a felvidéki (barsi) Peszéré, mindkettő alapszava az *eb*, illetve a szlovák *pes* (kutya). Valamikor mindkét helységet kutyatenyésztők, -gondozók lakhatták. (Lásd még a *kutyapeccér* szavunkat, amelynek második tagja alakilag is azonos a *peszérrel*, a teljes szó maga ma már azonban inkább *sintért* jelent.)

Június 1. Czesław Miłosz öregkori verseit fordítom. Miłosz nagyon magas kort ért, 2004-ben halt meg, 93 évesen. S szinte élete utolsó napjáig alkotott, azaz szellemileg tkp. még közvetlen a halála előtt sem volt „öreg”. Akkor mi különbözteti meg az öregkori verseit a korábban írtaktól? Nehéz megfogalmazni. Magas intellektualitásuk, fogalmiságuk, pontosságuk ugyanaz (az öregség hangoztatása bennük nem stílusmeghatározó elem, inkább csak életrajzi adalék), s mégis határozottan mások, mint a fiatalabb koriak. Legszívesebben azt mondanám, valamiféle lét nélküli tudat működik bennük, pontosabban a lét csak múlt időként van jelen. De ez így túl általános, s kevésbé eredeti. Foucault ír valahol a tudat tudattalanjáról. Miłosz költészete általában távol van az érzelmeiktől (személyes és családi életéről például sohasem ír), de itt, a 2000-ben megjelenő *To* (Ez) c. kötetének (ennek a verseit fordítom) a „tudattalanjából” valami sajátos egzisztenciális szomorúság, elégikusság, megkockáztatom a kifejezést: „intellektuális érzelmesség” párállik föl.

Június 3. Az áprilisi Forrásban közlik Illyés Gyula 1947-es naplóját, *Félbe-szerbe* címmel, s benne Illyés összeveszésének történetét Tristan Tzarával. Tzara állítólag felszólította a magyar költőt, hogy a világsajtóban állíttassa le a csehszlovákiai ma-

gyarok kitelepítéséről készített fotókat, mert a kommunista írók (köztük a magyarok is) ezt a kommunista egység megbontásának és uszításnak tartják. Csoda-e, ha erre Illyésben eldőlt borjú! – Tzara eme „kommunista szolidaritásának” tükrében hihetőnek tűnik még az az anekdota is, amely szerint abban a zürichi presszóban, amelyben a dada mozgalom valamikor 1915-ben megszületett, a névadás idején jelen volt Vlagyimir Iljics Lenin is, s mivel az elhangzottakból nem sokat értett, mindenre nagyokat bólogatott: Da, da, da! Tzara pedig a kommunista vezér iránti tisztelettől (és szolidaritástól) vezéreltetve elnevezte a frissen alakult mozgalmat is „dadának”. Eszem a lelkét meg a kommunista szolidaritását!

Június 25. Kórház az egész világ! Nézem az embereket az utcán, bevásárlás közben, dolguk után sietve, kutyasétáltatás közben – teljesen egészségeseknek, normálisaknak tűnnek, egymással szemben általában udvariasak. Ugyanakkor az általam ismert családokban, a kerítéseken belül mindenhol tombol az örület, a férjek és feleségek, szülők és gyerekek között zajlik a sokszor kegyetlen napi létküzdelem. Senki sem normális, a magunk módján mindnyájan örültek vagyunk. Mégis – társadalmi szinten micsoda erő tart vissza bennünket a tébolyunk szabad kiélésétől? Ez csak úgy érthető meg, hogy a társadalmi civilizációs struktúrák immár húszezer éve trenírozzák, szelídítik a bennünk dühöngő állatot. A családban, a négy fal szeparéjában viszont a társadalmi ellenőrzés nem működik, mindenki az, ami.

Június 28. Hát megint megijesztettél, Istenem! (Mint *anno* József Attilát.) De még hogyan! – Évekkel ezelőtt, Budán, a Mamut Áruház előtt láttam először egy furcsa fénycsóvát a jobb szememben, el is neveztem Mamut-szindrómának. A fénygirland (a szakemberek úgy hívják: fotopsia) időnként azóta is jelentkezik, bár elég ritkán, hálisútnak!, de megszokni lehetetlen, mert mindig sokáig, kb. 25-30 percig tart, s azzal fenyeget, hogy esetleg állandósul. A mai „ijedelem” lefolyása így történt: útban a Fraktál (ez egy új, szlovák irodalmi folyóirat!) bemutatójára (a 2. számában megjelent a *Heródiás* c. versem szlovák fordítása, a bemutatón abból olvastam föl egy részletet), a Récsi vám terén falatozva (egy sonkás-sajtos bagettet majszoltam jóízűen) azt vettem észre, hogy a körülöttem járó-keelő embereknek vagy a szemük, vagy a szájuk (orruk, fülük stb.) hiányzik. Először a szemüvegemre gyanakodtam, megtöröltem, de semmi sem változott. Akkor villant belém a felismerés, hogy ezt az elváltozást a Mamut-szindróma okozza a szememben. Most a bal szemem jobb sarkában villogott félelmetesen, de később betérítette szinte a fél látóteremet. Így botladoztam föl az ötös villamosra, de mire Récsére értem, már egészen jól láttam. Korán a tetthelyen voltam, egy ideig még üldögéltem a Cérnagyár parkjában, alacsony fenyők között, a szobrász Nagy Jancsi (egykori komáromi osztálytársam) gyönyörű, érzéki lány-szobrától nem messze. Azon mértem le a szemem javulását: már minden tagját pontosan láttam. A Mamut-szindróma most is fél óráig gyötört. – Aztán elkezdődött maga a bemutató. A Fraktál ez év januárjában alakult, negyedévenként

jelenik meg. Fő- és alapító szerkesztője, a nagyon agilis és legalább annyira csinos Stanislava Chrobáková Repar, a Romboid (szintén irodalmi folyóirat) szerkesztőségéből vált ki, miután összekülönbözött a lap kiadójával. Én még a Romboidból ismerem a nagyon tehetséges és sokoldalú költőt-szerkesztőt. Ír szlovénül is, felváltva él Szlovéniában és Szlovákiában, afféle világiáró literátor. És változatlanul csinos és kedves volt a bemutatón is. Sok volt a számomra ismeretlen szlovák fiatal, de a korbelti szlovák és magyar barátaim is jelen voltak néhányan, szerintük az én verseim kapták a legnagyobb tapsot. (Jelen volt Milka Haugová is, az egyik legjobb fordítóm, s kérésre felolvasta a *Pulai amfiteátrum*ban c. versem fordítását, amelyet természetesen ő készített, már régebben.) Summa summárum: szinte kényeztettek a szlovák barátaim. – Úgy tűnik, időnként nekem is szükségem van rá, hogy megjesszen az Isten. Hogy ne rántsón el a semmi meg az elbizakodottság sodra.

Július 8. Kamaszkorom legszebb nyara címmel emlékező sorozat fut a Literán. Engem is felkértek, írjam meg „kamaszkorom legszebb nyarát”. Ebből az alkalmából újból megnéztem az azonos című filmet (az interneten) – először a hetvenes évek közepén láttam. Akkor sem érintett meg különösebben, most sem. (Ebben a műfajban az éržekeimet igazán felforgató film az *Egy nyáron át táncolt* volt, valamikor az ötvenes évek végén.) A naiv kamasz Hermie és a fiatal, háborús özvegy Dorothy viszonyát (így pl. az ágyjelenetüket) csak akkor érezném hitelesnek, ha a film célja nem a kamasz szerelmi beavatásának a rajza volna, hanem az a valami, amit a helyzet szinte kínál. Érthetőbben: Simone de Beauvoir írja Rachilde *Monsieur Vénus*áról, hogy a regény lesbikus-szadomazochista főhőse tulajdonképpen csak birtokolni, simogatni, babusgatni vagy éppen fordítva: gyötörni, verni akarja partnerét (lettlégyen az nő vagy férfi), az igazi szerelmi odaadástól viszont viszolyog. Mintha Dorothy is csak birtokolni akarná Hermie-t! Simogatja, kényezteti, de mintha a rendező nem merné vállalni hőse lesbikuságát (vagy az esetleges egyéb ferde hajlama-it): nem derül ki a filmből, hogy tulajdonképpen mi történt a fiú és a fiatal özvegy között. Elképzelhető, hogy a rendező célja éppen ez a többértelműség, a jelentés „lebegtetése” volt, de a végeredmény nem ez, hanem valami tanácstalanság, „nesze, semmi!, fogd meg jól” érzés: a néző nem tudja, mit kapott, s azt gyanítja: semmit.

Július 10. Dongó ódöng az erdő szélénél – szép jambikus sor, az időmértékes zene a belső betűrímekek eufóniájával dúsitva: *dongó – ódöng*. De a logikával, amelyet pedig a költő demonstratíve az ars poétikájába emelt, itt mintha nem lenne minden rendben. Az *ódöng* ugyanis annyit jelent, hogy céltalanul jár-kei. Szó se róla, a dongó is járkaíhat, hiszen van lába, de azért nem a járkaílás rá a jellemző, hanem a repülés. Repülve *ódöngni* meg ugye abszurdum. De tegyük föl, hogy József Attila dongója ezúttal mégiscsak járkaí, s nem repül: *az erdő szélénél* akkor sem járkaíhat. Legalábbis a vers mikroszkópja alatt nem. Ahhoz az erdő túl nagy, a dongó pedig túl kicsi, hogy a kettőt egyszerre, egymás mellett láthassuk.

Július 15. Az ember – hiba a teremtésben. Az evolúció, a teremtés alaptörvénye ugyanis arról szól, hogy az erősebb legyőzi a gyengébbet, a nagy hal megeszi a kis halat. Ez egyedül az ember vonatkozásában van másként: az emlősök rendjében fizikailag távolról sem legerősebb izomzatú, konstrukciójú hominida a gondolkodása (agyafúrtsága), gépei segítségével a Föld minden élőlénye fölött uralkodik. De az evolúció ilyenfajta átalakításával túl is győzte magát. Ha még egy lépést tesz, saját éltető közegét (a Földet), s így önmagát is „legyőzi”, megsemmisíti: saját művei, úgymint a nanorobotok, a genetikailag módosított élőlények, a természeti-ökológiai katasztrófák s a belőlük származó új betegségek, vírusok letörlik a föld színéről a Föld eme urát és egyben legkártékonyabb élősködőjét. Beteljesül az írás, eljönnek *János Jelenéseinek* szörnyei, tengeri és szárazföldi sárkányai, természeti csapásai, pusztító járványai. S az érthetetlen és feloldhatatlan ellentmondás: nem a büntető Isten vezérli őket, hanem maga az ember. Önmaga ellen. Ha akaratlanul is.

Július 20. Meghalt Ivan Fiala, a legendás szlovák hegymászó. A rádióban egy régebbi interjújának sugárzásával emlékeznek rá. A kemény férfi elérzékenyülve számol be élete legkeservesebb élményéről. 1973-ban mászták meg két barátjával a Mount Everest Makala nevű csúcsát, mikor visszafelé jövet az egyik társának elromlott az oxigénpalackja, s eszméletét veszve belezuhant egy szakadékba. Gerincét törte, hat napig ápolták rendkívül súlyos körülmények között (8000 méter magasban), a segítséget várva. Végül minden élmük, orvosságuk elfogyott, kénytelenek voltak otthagyni haldokló barátjukat, s nála nélkül visszatérni a hegyalji táborba. S a történet tanulságát is megfogalmazza a sikeres hegymászó: nem csak megmászni kell tudni a csúcsot, tudni kell lejönni is róla. S a halál szomorú, de szép szimbolikus jelentést is ad az egésznek: Fiala méltósággal tért vissza az élet Makalájáról, 77 évesen, az egész nemzet tiszteletétől övezve halt meg.

Július 21. Az öregek behúzódnak megmaradt életterük sarkába, a telefonba. Fizikai kapcsolattartásra, személyes találkozásokra egyre kevésbé képesek, marad számukra az utolsó kapocs a világgal: a telefon. De ki szavatolja a telefonok evilágiságát? Hallok a kagylóban egy krákogó, kahácsoló, el-elhaló hangot – ki garantálja nekem, hogy az én kedves X. Y. barátom (akit immár több mint egy éve nem láttam) még életben van, s nem valahonnan a túlvilágról krákog, kahácsol, telefonál nekem?